

Érték és mérték a szamojédban

A)

Mint azt a különböző pénznevek bizonyítják, a szamojédok a pénzt mint fizetési eszközt orosz hatásra vezették be. A több finnugor nyelvre jellemző ún. pénzárú egykori meglétét a szamojédoknál már csak ritkán lehet megtalálni. Mindenesetre erre a gyakorlatra utalnak az olyan szavak, mint „szövet, posztó” használata ’pénz’ jelentésben (l. 2.1.3) vagy az 5 kopek értékű „sarki rókamancs” (l. 2.2.4) kifejezés.

A többi pénz jelentésű szó az oroszok által használt pénzek külső tulajdonságain alapuló elnevezés (’papír, vas, ezüst’), továbbá orosz vagy valamilyen törökségi jövevényszó.

Pénznevek

1. A pénzre vonatkozó általános jelölések, amelyeknek nincs konkrét értéktartalmuk

1.1. „vas”

1.1.1. jurák — (OP) *jěšše* ’Geld’ (JSWb. 435a); (T₁) *jěž’ž’e* ’die Geldstücke’ (i. m. 426a); (O, Sj., Oks.) *jěšše* ’Eisen; Geld’ (i. m. 116b); (Lj.) *β’iěššəj tārūšəj r^βtām* ’ich verschwendete mein Geld’ (i. m. 471b); (S) *η^β puitp^β βiěššəp* ’großes Geldstück’ (pl. 3, 5, 10 rubel); (< (O) *ηōnā* ’in einen Haufen übereinanderhäufen (Gegenstände)’ (i. m. 38b); (Ni.) *mañ β’iěššəp ηō’kkpā* ’ich habe viel Geld’ (i. m. 247b); (Nj.) *juvnañpā β’iěššəp* ’Kleingeld, Kupfergeld’ (o: „klirrendes Geld” (i. m. 142b); *еся* ’деньги’ (NRSI. 111a); *нарка’ еся* ’крупные деньги’, *пудёко’ еся* ’мелкие деньги, мелочь’, *ненэй’ еся* ’серебряные деньги’, *нярава’ еся* ’медные деньги’, *падар’ еся* ’бумажные деньги’ (i. h.); *éze* ’деньги’ (SWz., Dunin-Gorkavič, 163), *падар’ éze* ’бумажные деньги’ (i. h.); *jěsé* ’Geld’ (SWz., Schrenk, 90);

есяку ’деньги’ (NRSI. 423b);

есяндась ’просить денег’ (i. m. 112a).

1.1.2. szölkup — *kezil’ qomtā* ’Münze’ („eisernes Geld”) (SelkWz. 76b).

1.2. „ezüst”

jurák — (O) *ñéñnāi* ’richtig, echt; Silber, Silbergeld’ (JSWb. 317a); (Sj.) *ñéñnāei jěšše* ’Silbergeld’ (i. h.); (Sjo.) *mañ ñéñnāijjūβ jāηηυ* ’ich habe kein Geld’ (i. h.);

ненэй 1. ’серебро, серебряный’; 2. (nyugati nyj.) ’деньги’, (keleti nyj.) *ненэй’ еся* ’серебряные деньги’ (NRSI. 300a);

Njepnai ’Money’ (SWz., Rae, 123) (Rae tévesen az orosz *Dienghi* (деньги) szó átvételének tartja).

1.3. „darab, törmelék”

jurák — (S, Nj.) *pusoku* ’Stück, Fetzen, Brocken; Kleingeld’ (JSWb. 368a).

1.4. „halpikkely”

kamassz — *k'am*, *k'am* 'Schuppe', *kōлан k'*. 'Fisch-schuppe'; „auch in verhüllenden Worten: 'Geld'” (KWb. 25b).

1.5. egyéb

1.5.1. jurák — (Kis.) *tāxallāpī* 'Kleingeld' (JSWb. 469a) (< (O) *tāxallā* 'zerstreut sein', *tāxallāš* 'auseinandergehen' — i. h.).

1.5.2. szölkup — *qomtä* 'Münze, Geld; Kopeke' (SelkWz. 76b) (vö. Joki: MSFOu. 103: 209–210, Toivonen: FUF 21: 102).

1.5.3. kamassz — *akla* (MT, lies *aktä*) 'Münze, Geld' (WVS, 177a); *āk'ta*, *āk'te*, *āk'tā*, *āk'tšā* 'Münze; Geld' (KWb. 4a); *a:ktša* 'Geld' (i. m. 194a) (< tatár *aqta*); *ātamei āk'ta* 'Goldmünze' (< tatár *altyn*) (i. m. 4b); *kumiz'ūi āk'te* 'Silbermünze' (< tatár *kümüš*) (i. m. 34a); *sāzānei ā*. 'Papiergeld' (i. m. 57b).

kojbál — *Aqca* (Türk.) 'Geld' (SWz., Klaproth, 32a).

1.5.4. motor — *katengapty* 'Geld' (SWz., Klaproth, 32a).

2. A pénzértékre utaló elnevezések

2.1. Rubelt jelentő szavak

2.1.1. „rubel”

jurák — (U) *šēlkkobāi* 'Rubel, Silberrubel'; (Nj.) *šēlkkoboj* ua. (JSWb. 436b) (< orosz); (Kis.) *baššāqj'* *ηōp šēlkkōβaj* 'ein Rubel Profit' (i. m. 51b); (Lj.) *χōlōkkobāi* 'Rubel', *χ. kāēβ* 'halber Rubel' (i. h.); (P) *jū χōlōkαββaj* '10 Rubel' (i. h.); (Kis.) *šēlkkōβaj* 'Rubel, Silberrubel' (i. m. 410a); *селковэй* (jamali, régies) 'рубль', *селкой* (bolsaja zemljai nyj.) ua. (NRSI. 544b); *селкой пеля* 'полтинник' (i. h.).

szölkup — *solkowaj* 'Rubel' (< orosz) (SelkWz. 210a).

2.1.2. „vas”

jurák — (Oks.) *jūδ'z jēššēm'* *mī'jem'x* 'ich gab 10 Rubel' (JSWb. 116b); *сян еся* 'несколько рублей' (NRSI. 601a)

enyec — *bese* 'Rubel' (WVS, 265a)

nganaszan — *basā* 'Eisen; Geld; Eisenschmuck' (WVT, 7).

2.1.3. „szövet, posztó”

jurák — (Sj., MB) *nōjmān* 'Rubel' (JSWb. 289b) (< (O) *nōi* 'Tuch 'Stoff'); (O) *nōjmān* *v'ēlle* 'fünfzehn Kopeken' (o: „Rubel-Hälfte”) (i. h.); *ноймян* (jamali, régies) 'рубль' (NRSI. 317a); *ноймян' пеля* 'полтина, пятьдесят копеек' (i. h.); *nōjmān* 'Rubel' (SWz., Schrenk, 90) (Schrenk megjegyzése szerint „aus d. Zyrān, von *noj*, d. Tuch”); *nojmean* 'Rubel', *n. bealea* 'halber Rubel' (WVS, 18a).

2.1.4. „papír”

kamassz — *sāzān*, *sāzān*, *sāzān* 'Papier; Rubel' (KWb., 57b) (< tat.; alt., leb. *sāzen*, *sazyn* < mo. *čagasun*).

2.1.5. „100 kopek” (l. 1.5.2. is)

szölkup — *tot komde* 'ein Rubel' (WVS, 121a).

2.1.6. рубль

jurák — *рубль* 'рубль' (NRSI. 514b) (< orosz).

2.2. Kopeket jelentő szavak

2.2.1. „vas”

jurák — (Nj.) *χampredānk β'ieššāp* '5 Kopeken' (JSWb. 116b), vö. *jēsea*, *jēse* 1) 'Eisen'; 2) 'К о п е к е н'; (konda) *wese* ua. (WVS, 13a); *ju-jēse* 'Grivna' (= 10 Kop.) („wörtl. 10 Eisen, also 10 Geld, 10 Kop.” — SWz. Schrenk, 90).

2.2.2. „posztó, szövet”

jurák — *noimān* 'dreißig Kopeken' (JSWb., 289b) (vö. *nojman* 'Rubel').

2.2.3. „ezüst”

jurák — *habeyegnia nyennai* 'Eighty Kopecks' (SWz., Rae, 133; vö. *Nyennai* 'Money', i. h.).

2.2.4. „(Eisfuchs-) Pfote”

jurák — (O) *ηδβ'' ηᾷḡ-mir''α* 'der Preis einer (Eisfuchs-) Pfote, d. h. 5 Kopeken' („altertümliche Geldeinheit”) (JSWb., 39a).

2.2.5. egyéb

jurák — *копейка, хупейка* 'копейка' (NRSI., 157a); *hopëka* 'Kopeken' (SWz., Schrenk, 91) (< orosz)

szölkup — *gomtā* 'Münze, Geld; Kopeke' (SlkWz., 76b); *kopejkal' gomtāl mī* 'Kopeken' (i. h.); *komde* 1) 'Kopeken', 2) 'Geld' (WVS, 121a); *komdet-pālek* 'halber Kopeken' (i. h.); *tulai komde* 'kupferner Kopeken' (i. m. 148a).

B)

A szamojéd nyelvekben a mértékek közül a hossz mérték a legváltozatosabbak. Ezek legnagyobb részt különböző testrészekkel vannak kapcsolatban. Testrésznevek (kéz, láb, ujjpercek, arasz = ujjak közti távolság stb.) felhasználása a hosszúság mérésére olyan általános jelenség, amelynek még manapság, a decimális mértékrendszer általános elterjedtségének időszakában is van létjogosultsága. Nem lehet célo, hogy erre vonatkozóan a világ legkülönbözőbb nyelveiből idézzek példákat; szemléltetésképpen csupán néhány magyar, finn és német hossz mértékre utalok.

A magyar *öl* (a kitárt karok két végpontja közti távolság, kb. 1,9 m — ÉSz.) ebben a jelentésében számos uráli nyelvben is megtalálható, vö. pl. fi. *syli* (SKES 1573, ill. MSzFE 512—513). Az *arasz* „a kinyújtott hüvelykujj és a kisujj hegye közti távolság” (TESz. 171, ill. MSzFe 94—95). A *hüvelyk* a férfi hüvelykujj átlagos vastagságának megfelelő (25—27 mm) hossz mérték, német eredetű szóval *coll* (< *Zoll*). A fogalom ismert a finnben is (*tuuma* 'hüvelyk' = 2,54 cm), itt svéd jövevényszó (SKES 1440). A magyar *hüvelyk* kapcsán említett *coll* a németben is mértéket jelöl, vö. *Zoll* „früheres dt. Längenmaß, 1/10 od. 1/13 Fuß; engl. Längenmaß, Inch, 2,54 cm . . .” (Wahrig 4249). Maga a *Zoll* szó a középfelnémetből (*zol*), ahol „zylinderförmiges Stück, Baumstamm, vermutl. auch »Knöchel«; daraus die Maßeinheit »Daumenbreite«” (i. h.).

Általánosan ismert hosszúsági mérték a „láb” — ez a szamojédban kevésbé van elterjedve.

A testrészekkel általában kisebb mértékeket jelölnek. A szamojédok a nagyobb, több kilométernyi távolságokat utazási egységként, útszakaszként jelölik.

A belső eredetű hossz mértékeken kívül található a szamojéd nyelvekben orosz eredetűek is (pl. a *szaszensy*, továbbá a decimális mértékegységek).

A súly mértékek többnyire jövevényszavak a szamojéd nyelvekben, pl. a jurákban a *puđ*, a kamasszban a *šenek* stb. Megfigyelhető ugyanakkor a régi súly mértékek átértékelődése is, pl. a jurák *teb* 'font' > 'kilogramm'.

Az űrmértékeket jelölő szavak (a fogalommal együtt) többnyire orosz eredetűek.

További elemzés helyett következzenek a példatár, amely a szamojéd nyelvek különböző mértéket jelölő szavait tartalmazza.

Példatár

1. Hosszmértékek

1.1. Testrészszel összefüggő mértékek

1.1.1. „öl” (Klafter)

1.1.1.1. jurák — (O) *tšiv'è* 'Klafter'; (S, Nj.) *tšimnap* ua. (JSWb. 514a) (< **tijmä*, SWsch. 163); (U) *xünd'adp jüw' tšiv'e* 'seine Länge ist zehn Klafter' (JSWb. 203b); (Sjo.) *tš'əz xē nnoštāββə* 'eine Klafter ringsum (die Arme greifen rund herum)' (i. m. 514a); (S) *kāη^g tšimnap* 'amtliche Klafter' (o: 'cár-öl') (i. h.); (Nj.) *nanηōōtpō tšimnap* 'volle Klafter' (i. h.); *tāš tš.* ua. (i. h.); (O) *tšiv'ē β²ē'^a* 'halbe Klafter (von den Fingerspitzen der einen Hand bis in die Mitte der Brust)' (i. h.); (Nj.) *tšimnap βāš* ua. (o: 'öl-fél') (i. h.); (O) *ηūdān tšiv'ē* 'Klafter' („ручной сажень”) (i. m. 45b); (O) *nāv'i tšiv'ēdp šāllikkānn² ηāēdā* 'Klafter = Abstand zwischen den Fingern und dem Ellbogen des einen Armes' (Längenmaß = orosz печатная сажень) (i. m. 310a); *тубя* 'сажень' (расстояние между вытянутыми руками) (NRSI. 656b); *тубя' вэ'* 'полсажени' (расстояние от концов пальцев вытянутой руки до середины груди) (i. h.). A szó használatos nevekben is: *še'eβ tšimnap* 'der Siebenklafter' (Name) (JSWb. 409b); (O) *šib tšiv'e xav'ēr* 'der sieben Klafter lange Ostjake' (i. m. 155b); (Ni.) *še'eβ tšimnap* 'Siebenklafter' (i. m. 198a); nganaszan — *šimi* 'Klafter' (WVS, 64a) (vö. PSam. **tijmä*, SWsch. 163); szölkup — *tš* 'Klafter' (WVS, 149a) (vö. PSam. **tij*, SWsch. i. h.).

1.1.1.2. kamassz — *kulaš* (MT) 'Klafter', (Kar.) *kulaš, kulas* ua. (WVS, 181; vö. jakut *булас*); *kulāš, kulaš* 'Arme; Klafter, Lachter' (< tatár *qulač, qulaš* ua.) (KWb. 33b).

1.1.1.3. kamassz — *sāžen* 'Klafter' (< orosz) (KWb. 57b).

1.1.1.4. szölkup — *kāme* 'Klafter' (o: „d. ausgebreiteten Arme”) (WVS, 241).

1.1.2. „váll”

jurák — (O) *mārtšē-nno ηāēdā* 'ein Längemaß der Samojuden: von der Schulter bis zu den Fingerspitzen der anderen Hand' (JSWb. 243b) (< *mārtš'* 'Achsel, Schulter'); *марцял' нэда* ua., kb. egy méter' (NRSI. 238b).

1.1.3. „könyök”

jurák — *nalte, nalcik* 'Ellbogen, Unterarm, Elle' (WVS, 19b).

1.1.4. Az „ujj”-jal kapcsolatos mértékek

1.1.4.1. „ujj”

1.1.4.1.1. jurák — *pikilea ~ār* 'groß wie ein Finger' („Daumen + groß”) (WVS, 2a).

1.1.4.1.2. jurák — (Nj.) *ηump-jəp tšierβpā* 'mit dem Zeigefinger gemessene Spanne' (JSWb. 44a).

1.1.4.1.3. kamassz — *mū'den* 1) 'Zeigefinger', 2) 'Viertelelle' (WVS, 298).

1.1.4.1.4. jurák — (Nj.) *xāēmtpā ma't nūtpā mār* 'sechs Fingerspitzen breite Masche (im Netz)' (JSWb. 149b–250a) (< *nūtpā mār* 'Fingerspitze').

1.1.4.2. „ujjpercek”

1.1.4.2.1. „mittleres Glied des Fingers”

jurák — (S) *ηōp nūtpā ηēssū* 'mittleres Glied des Fingers' (wird als Zollmaß angewendet) (JSWb. 45a) (o: 'egy ujj-perc').

- 1.2.2.2. jurák — *вэрста* 'вэрста' (SWz., Dunin-Gorkavič, 163).
- 1.2.2.1. szölkup — *késipsi* 'Werst' (WVS, 303a).
- 1.2.3. jurák — *ялма* (jamali nyj.) 'отрезок пути между двумя остановами' (во время ходьбы); 'переход' (NRSI. 834b).
- 1.2.4. „folyószakasz”
- 1.2.4.1. jurák — (Nj.) *βäçi*: *jaxp̄β β.* 'längere gerade Strecke des Flusses zwischen zwei Krümmungen' (orosz плёсо) (JSWb. 60a); (P) *jaxaη βäçi* ua. (i. h.); *нензавэй* ua. (NRSI. 269b) (< 'egyenes szakasz').
- 1.2.4.2. szölkup — *mut, muti* 'Flußstrecke, Biegung; Entfernung von einer Biegung des Flusses bis zur anderen' (SelkWz. 145a).
- 1.3. Decimális mértékek (kizárólag orosz jóvenesyszavak)
- 1.3.1. jurák — *километр* (*хылометр*) 'километр' (NRSI. 155b); szölkup — *kilometr* 'Kilometer' (SelkWz. 94a).
- 1.3.2. jurák — *метр* 'метр' (NRSI. 250b); szölkup — *metr* 'Meter' (SelkWz. 134a); *metr-mānti* 'Meter-Maß', *metrił* 'meterlang' (i. h.).
- 1.3.3. jurák — *дециметр* 'дециметр' (NRSI. 83a); szölkup — *desimetr* 'Dezimeter' (SelkWz. 253b).
- 1.3.4. jurák — *сантиметр* 'сантиметр' (NRSI. 530a); *сантиметра* ua.; *дециметрахана ю'* c. 'в дециметре 10 сантиметров (i. m. 83a); szölkup — *santimetr* 'Zentimeter' (SelkWz. 201a).
- 1.4. Egyéb
- 1.4.1. „csukaigrás”
- jurák — *хаерта пырянда санан тэвы'* 'солнце опустилось низко' (э: 'до высоты прыжка щуки') (вö. *пыря* 'щука') (NRSI. 498a).
- 1.4.2. jurák — *еркар* 'еркар' (мера измерения, приблизительно равная метру) (NRSI. 105b), *тохос* 'еркар' 'отрез материи', *понга* 'еркар' 'большой кусок невода', *сидя еркар ной* 'две меры сукна' (i. h.) (вö. (O, Sj.) *jērkkqr* 'Volksstamm, Sippe, Geschlecht' (JSWb. 109b)).
- 1.4.3. „arsin”
- 1.4.3.1. jurák — (O) *ārššjn* 'Arschin' (< orosz) (JSWb. 17b), *árwyn* 'Arschin' (SWz., Schrenk, 90); enyec — *arsino* (JenSW, 25), *a. basi* 'eine halbe Arschin' (i. h.), *a. feti* ua. (i. h.); kamassz — *āršin* 'Maß im allgemeinen, Arschin' (KWb., 6b).
- 1.4.3.2. jurák — (Sj.) *toxōšsam'' jöl tššēv' aptš jēšše* 'Arschin' (»Kattunmesseisen«) (JSWb. 489b) (< *jöl tššēv''* 'Abstand, Maß' — i. m. 135a).
- 1.4.4. jurák — *мекар''* 'межопруга, межупруга' (расстояние между опругами/упругами лодки, куда обычно складывают пойманную рыбу) (NRSI. 247b); *mēkkqr''* 'Spant eines Fahrzeugs, eines Bootes' (< osztják) (JSWb. 271a).
- 1.4.5. „pányva”
- jurák — *тынзы* хун 'на расстоянии длины аркана' (NRSI. 780b). nganaszan — *biantými* 'Längemaß (entspricht ungefähr dem russ. вершок = 1/16 аршин = 0,044 m) (WVT, 10).
2. Területmértékek
- 2.1. szölkup — *kwadrat* 'Quadrat' (< orosz) (SelkWz. 113b).
- 2.2. jurák — *мяра* 1) 'площадь, размер круга (занимаемого чумом, капканом)'; 'размер петли (напр. аркана)'; 2) 'петля'; 3) 'расходящийся по воде круг' (NRSI. 278b) (< *mā''* 'Zelt', *mārū* 'ein Zelt errichten' — JSWb. 269b).

3. Kerületmérték

jurák — *севабтав* 'в ... обхват(а)', *сидя севабтав ня* 'дерево в два обхвата' << *севабт'* 'обхват (окружность, которую можно обхватить широко расставленными руками)' (NRSI. 541a) (vö. (O) *šēββāi* 'Arme' — JSWb. 433b).

4. Súlymértékek

4.1. „pud” jelentésű szavak

4.1.1. „pud”

jurák — *pud* 'Pud' (< orosz) (SWz., Schrenk, 90);

nganaszan — *futa* 'ein Pud' (40 Pfund) (< orosz) (WVS, 74a);

szölkup — *pud* 'Pud' (< orosz) (SelkWz. 194b).

4.1.2. jurák — *~idaavni* 'Pud' (WVS, 260a).

4.1.3. kamassz — *šēnek* 'Pud' (< tatár, vö. osm., krm. *širik* 'Maß für Kornfrüchte') (KWb. 64a).

4.2. „font” jelentésű szavak

4.2.1. jurák — (O) *šēB* 'Keil; Nagel; Pfund' (JSWb. 507b); *teb*, *tieb*, *tieb* 1) 'Stöckchen', 2) 'Pfund'; *tebuko* (Demin.) (WVS, 27a); *tép* 'Pfund' („bezeichnet eigentlich einen eisernen Nagel, dessen Schwere ursprüngl. die Gewichtseinheit abgab, wie denn das Eisen auch zur Bezeichnung der Münzeinheit diente”) (SWz., Schrenk, 90); *meb* 'мера веча' (régén 'font', ma 'kilogramm' jelentésű) (NRSI. 645b).

4.2.2. nganaszan — *fúnta* 'Pfund' (< orosz) (WVS, 73b);

kamassz — *pun* 'Pfund' (< orosz) (KWb. 54a); *š'el p.* 'ein halbes Pfund' (i. h.).

4.3. Decimális mértékek (valamennyi orosz jövevényszó)

4.3.1. jurák — *килограмм* (*хылограмм*) 'килограмм' (NRSI. 155b);

szölkup — *kilogramm* 'Kilogramm' (SelkWz. 94a).

4.3.2. szölkup — *gramm* 'Gramm' (SelkWz. 39b).

4.4. Egyéb

4.4.1. jurák — (Lj.) *šētv(šēnek)ššēd* 'Gewicht' (Maß) (JSWb. 439a); (P) *šētv(šēnek)ššēd*, *šētv(šēnek)ššēd* ua. (i. h.) (< (Kis.) *šē'šmēš* 'schwer sein' (438b)).

4.4.2. jurák — (P) *tōlōko* 'Gewicht (zum Wägen)' (JSWb. 491a); (Lj.) *β'ieššep tōlōku* ua. (i. h.) (vö. (Kis.) *tōllērcōš* 'dick sein' (i. h.)).

4.4.3. jurák — (O, Sj.) *ηittaptš'* 'Gewicht' (JSWb. 34b) (< *ηidā* 'aufhängen'); *ηытабы* 'весь' *η. еся* 'гиря', *η. пэ* ua. (NRSI. 410b) (vö. *еся* 'vas', *пэ* 'fa').

4.4.4. szölkup — *wečupsätil kezila* 'Gewicht' (eigtl. kleines Eisen, womit man wägt) (< *wečipsä* 'Waage'; *kezila* 'Eisen') (SelkWz. 296b).

5. Űrmértékek

5.1. jurák — (O) *mērrp*: *tūñni* 'm. 'Pulvermaß' (JSWb. 498b);

kamassz — *mēřka* 'Maß (gewöhnlich für Schießpulver)' (< orosz *мѣрка*) (KWb. 39a).

5.2. jurák — *ванотāна* 'любая тара, скреплённая обручами' (NRSI. 41b), *нарка ванотāна* 'бочка, кадка' (i. h.).

5.3. jurák — (O, Sj.) *pōšškp* 'Faß, Tonne' (JSWb. 361b); (Nj.) *pōšškp* ua., 'Wanne' (i. h.) (< orosz *бочка* mint űrmérték kb. 480 liter); *ročka* 'Faß' (orosz) (SWz., Schrenk, 90; „die Samojuden besaßen kein Flüssigkeitsmaass” — írja Schrenk).

5.4. jurák — (Nj.) *β'ietrp* 'Eimer (Maß), russ. ведро' (JSWb. 77b) (< orosz; a ведро kb. 12 liter); *β'ietrp* *kōr-pēa* '(die) ein Wedro fassende

Tonne' (i. m. 191b); *вѣтра* 'ведро' (NRSI. 78b), *вѣтра хор'* 'маленькая бочка вместимостью около ведра' (i. h.).

5.5. jurák — (Nj.) *þéá* 'kleines Faß' (JSWb. 371a), *þ'ētrpā þ.* 'einen Eimer fassende Tonne' (i. h.) (o: 'fa'), *þš'ietþ'jēr þ.* 'Faß von einem Viertel-eimer' (i. h.), *þētrpā þāš þ.* 'Faß von einem halben Eimer' (i. h.).

5.6. kamassz — *štōφ* 'Krug, Maß: zwei Flaschen Branntwein' (< orosz *штофъ*) (KWb. 65b).

5.7. jurák — (O) *šōrōkkōv* '40 Eimer (Wedro) fassende Tonne' (JSWb. 416a); (Sj.) *šōrōkkōpky* ua. (i. h.) (< orosz *сороковка* 'мѣрная, въ 40 ведръ').

5.8. jurák — (O) *šēšēbār* 'Viertel' (< orosz) (JSWb. 441a).

5.9. jurák — (MB) *ṭamny mē řiqm' ōv' tērβo jōdem''a* 'ferner nahm ich ein Viertel Branntwein' (vö. (O) *þš'ērβy* 'Spanne', továbbá az 1.1.4.3. pontot).

5.10. Decimális mértékek (orosz jövevényszavak)

jurák — *лѣтра* 'лигр' (NRSI. 192a);

szölkup — *litr* 'Liter' (SelkWz. 118a), *ukkir litrit peläk* 'ein Halbliter' (i. h.).

6. Általános mérőeszközök, mértékegységek

6.1. szölkup — *mānti, mānti* 'Maß, Grad' (SelkWz. 124a), vö. *ukkir litr mānti* 'ein Liter-Maß' (i. h.), *metr-mānti* 'Meter-Maß' (i. h.).

6.2. jurák — *эльцьрāбць* 'прибор для измерения чего-л.', 'мера для сравнения, мерило; образец' (NRSI. 119b) (vö. *jōlłš''a* 'Abstand, Maß').

6.3. jurák — (S, Nj.) *jōjjer* 'Einschnitt, Kerbe' (JSWb. 134b); *ēep''* 'надрез, зарубка, насечка' > *ēep' ny* 'бирка, служащая для исчисления времени, подсчёта оленей, товаров и т.п.' (NRSI. 117b).

6.4. jurák — *нэся* 'мешок' (a также любая тара и посуда, напр. кулёк, корзина, сумка, банка) (NRSI. 423b) (vö. (O) *ṭāššē''a* 'Gefäß, Geschirr' — JSWb. 26b).

PUSZTAY JÁNOS

Rövidítésjegyzék

JenSW—M. Katzschmann—J. Puzstay: Jenissej-Samojedisches (Enzisches) Wörterverzeichnis. Hamburg, 1978. 283 l.

JSWb. — T. Lehtisalo: Juraksamojedisches Wörterbuch. Helsinki, 1956. CIX, 601 l.

KWb. — K. Donner: Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik. Bearbeitet und herausgegeben von A. J. Joki. Helsinki, 1944. LI, 216 l.

NRSI. — Н. М. Терещенко: Ненецко-русский словарь. Москва, 1965. 942 l.

SelkWz. — I. Erdélyi: Selkupisches Wörterverzeichnis. Tas-Dialekt. Budapest, 1969. 315 l.

SWz., Dunin-Gorkavič — K. Donner: Samojedische Wörterverzeichnisse. MSFOu. 64. Helsinki, 1932. VI, 171 l.

SWz., Klaproth — i. m.

SWz., Rae — i. m.

SWz., Schrenk — i. m.

SWsch. — J. Janhunen: Samojedischer Wortschatz. Castronianumin toimitteita. Helsinki, 1977. 185. l.

WVS — M. A. Castrén: Wörterverzeichnisse aus den Samojedischen Sprachen. St. Petersburg, 1855. XXXIV, 404 l.

WVT — I. R. Kortt—Ju. B. Simčenko: Nganasan-Samojedisches Wörterverzeichnis. Teil I. (Mscr.) Moskva—München, 1983. 190 l.

Ausdrücke für Wert und Maß im Samojedischen

von JÁNOS PUSZTAY

A) Die Ausdrücke für Wert

Wie aus den Bezeichnungen des Geldes im Samojedischen hervorgeht, haben die Samojuden das Geld als Zahlungsmittel unter russischem Einfluß eingeführt. In den samojedischen Sprachen sind nur wenige alte Ausdrücke der früheren Zahlungsmittel (Geld, bzw. Naturalien, wie z. B. „Eisfuchspfote“, „Tuch“ u.a.) erhalten.

Die heutigen Bezeichnungen des Geldes basieren auf den äußeren Eigenschaften der Währung („Papier“, „Eisen“, „Silber“) oder sie sind Entlehnungen aus dem Russischen oder aus verschiedenen Türkssprachen.

Unter Punkt 1. sind Bezeichnungen aufgezählt, die sich i. A. auf das Geld beziehen, und keinen konkreten Wertinhalt besitzen (1.1. „Eisen“, 1.2. „Silber“, 1.3. „Stück, Fetzen, Brocken“, 1.4. „Schuppe“).

Die Benennungen unter Punkt 2. haben einen bestimmten Wertinhalt (2.1. Ausdrücke des Rubels: 2.1.1. „Rubel, Silberrubel“, 2.1.2. „Eisen“, 2.1.3. „Tuch(Stoff)“, 2.1.4. „Papier“, 2.1.5. „100 Kopeken“; 2.2. Ausdrücke für Kopeken: 2.2.1. „Eisen“, 2.2.2. „Tuch (Stoff)“, 2.2.3. „Silber“, 2.2.4. „Eisfuchspfote“).

B) Die Ausdrücke für Maß

Es werden die Bezeichnungen für Längenmaß, Gewicht und Raummaß angeführt. Am reichsten sind die Ausdrücke für Längenmaß. Sie hängen größtenteils mit Benennungen der Körperteile zusammen. Dies ist eine Eigenschaft nicht nur der samojedischen Sprachen (vgl. z. B. dt. *Zoll*). Für größere Maßwerte werden Ausdrücke wie etwa „Streckenabschnitt“ u.ä. verwendet.

Punkt 1. beinhaltet die Bezeichnungen für Längenmaß. 1.1. Bezeichnungen der Länge mit Körperteilen („Klafter“, 1.1.2. „Schulter“, 1.1.3. „Ellbogen“, 1.1.4. „Finger“ und „Fingerglieder“, 1.1.5. „Bein“).

1.2. Bezeichnungen für größere Längenwerte (1.2.1. „im Tage zurücklegbare Strecke“, 1.2.2. „Werst“, 1.2.3. „Strecke“, 1.2.4. „gerade Strecke des Flußes zwischen zwei Krümmungen“). 1.3. Dezimale Werte für Längenmaß (russ. Entlehnungen). 1.4. Sonstiges (1.4.1. „Hechtsprung“, 1.4.2. „*jerkar*“ = ca. 1 m, 1.4.3. „Arschin“, 1.4.4. „Spant eines Fahrzeuges“, 1.4.5. „Lasso“, 1.4.6. nganas. Längenmaß = 0,044 m).

Unter Punkt 2. sind Ausdrücke für Flächenmaß angeführt.

Unter Punkt 3. ist ein Ausdruck des Umfangs angegeben.

Punkt 4. beinhaltet Bezeichnungen für Gewicht (4.1. „Pud“, 4.2. „Pfund“, 4.3. dezimale Werte — alle aus dem Russ., 4.4. sonstige).

Unter Punkt 5. sind Bezeichnungen für Raummaß zu finden (5.1. „Maß für Pulver“, 5.2. „Faß, Tonne i.A.“, 5.3. „Faß, Tonne im konkreten“, 5.4. „Eimer (als Maß)“, 5.5. „Baum, Holz“, 5.6. „Krug“, 5.7. „40 Eimer (als Maßeinheit)“, 5.8. „Viertel“, 5.9. „Spanne“, 5.10. dezimale Werte — alle russ. Entlehnungen).

Unter Punkt 6. sind Bezeichnungen von Maßgeräten und allgemeinen Maßeinheiten angeführt (6.1. „Maß, Grad“, 6.2. „Meßgerät i.A.“, 6.3. „Einschnitt, Kerbe“, 6.4. „Gefäß, Geschirr“).